

การพัฒนาตนตามแนวคิดของอีริก อีริกสัน

การพัฒนาตนในแนวคิดของอีริก อีริกสัน (Erik Erikson's Concept of Self Development) หมายถึง การพัฒนาตนด้านจิตสังคม อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงซึ่งบังเกิดขึ้นกับบุคคลที่ประสบภาวะวิกฤตในลำดับขั้นตอนต่างๆ ของชีวิต ตั้งแต่วัยต้นจนกระทั่งถึงวัยสุดท้าย

ความเป็นมาของแนวคิดของอีริกสันเกี่ยวกับการพัฒนาตน

อีริกสันปรับปรุงทฤษฎีพัฒนาการทางจิตเพศ (psychosexual development) ของซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) โดยนำผลการศึกษาค้นคว้าทางด้านมานุษยวิทยาเข้ามาเป็นส่วนประกอบพื้นฐานด้วย ซึ่งทำให้ตัวเขาเองได้ชื่อว่าเป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มฟรอยด์ใหม่ (Neo-Freudian) อีกคนหนึ่ง ซึ่งแต่เดิมนั้นอีริกสันได้รับการศึกษาและฝึกหัดงานที่สถาบันจิตวิทยาวิเคราะห์ในกรุงเวียนนา ออสเตรีย และต่อมาเมื่อย้ายไปทำงานที่มหาวิทยาลัยเยลในสหรัฐอเมริกา เขาได้เสนอแนวความคิดของเขาไว้ในหนังสือ *Childhood and Society* (Erikson, 1963) ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายมากโดยเฉพาะในวงการการศึกษาและจิตวิทยา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

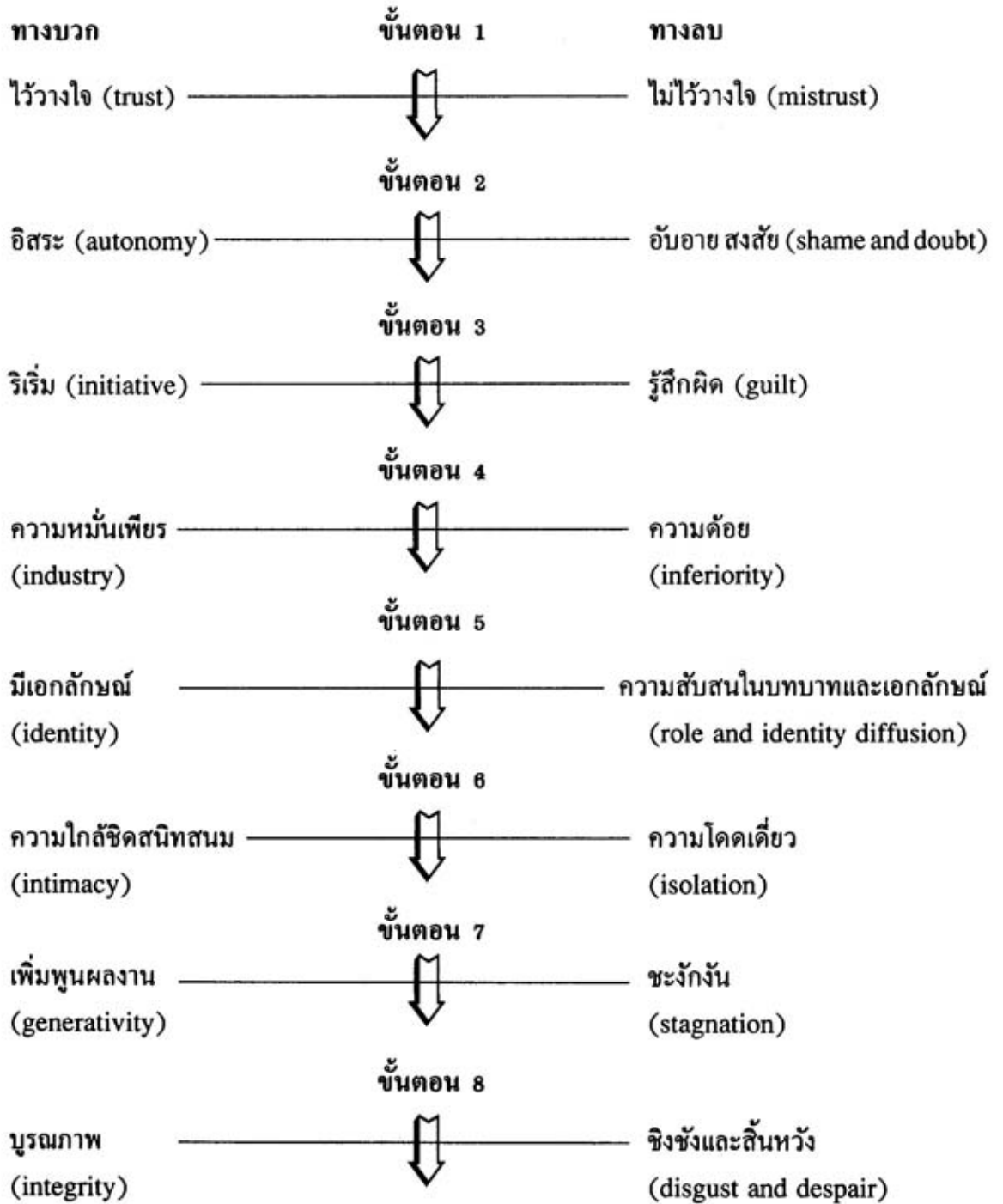
อีริกสันมีแนวความคิดแตกต่างไปจากฟรอยด์ในข้อประเด็นที่ฟรอยด์ให้ความสำคัญกับสันดานดิบ (Id) และการตอบสนองต่อสันดานดิบที่ก่อให้เกิดความสุขความเพลิดเพลิน และยังผลให้มีพัฒนาการด้านบุคลิกภาพหรือการพัฒนาตน ส่วน

อีริกสันให้ความสำคัญกับอัตตา (Ego) มากกว่าสันดานดิบและอภีอัตตา (Superego) เพราะเขาเห็นว่าอัตตามีบทบาทสำคัญด้านการรู้จัก การให้เหตุผล การตัดสินใจ การรู้การเข้าใจสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่พฤติกรรมหรือการแสดงออกของบุคคล ในแต่ละลำดับขั้นตอนของชีวิตจำนวน 8 ขั้นตอน อัตตามีความสำคัญต่อการพัฒนาตนทางด้านจิตสังคมและด้วยเหตุที่แต่ละขั้นตอนมีวิกฤต ดังนั้นบุคคลจึงอาจรับการเปลี่ยนแปลงได้ในทางบวกในกรณีที่แก้ปัญหาวิกฤตได้สำเร็จ และในทางลบในกรณีที่แก้ปัญหาวิกฤตไม่สำเร็จ

อีริกสันเชื่อว่าการพัฒนาตนจะดำเนินไปตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ทั้งแปด โดยพันธุกรรมเป็นตัวกำหนด ส่วนลักษณะทางด้านวัฒนธรรมของแต่ละคนจะเป็นตัวกำหนดวิถีหรือแนวทางแก้ไขวิกฤตทางพัฒนาการในขั้นตอนต่างๆ ทั้ง 8 ขั้นตอน แนวคิดนี้เป็นแนวคิดเชิงทฤษฎีที่เกิดจากการประสมประสานระหว่างทฤษฎีของฟรอยด์กับความรูความเข้าใจด้านพัฒนาการทางสังคมและพัฒนาการทางกายเข้าด้วยกัน (Lerner, 1976)

ลักษณะสำคัญของการพัฒนาการตนตามแนวคิดของอีริกสัน

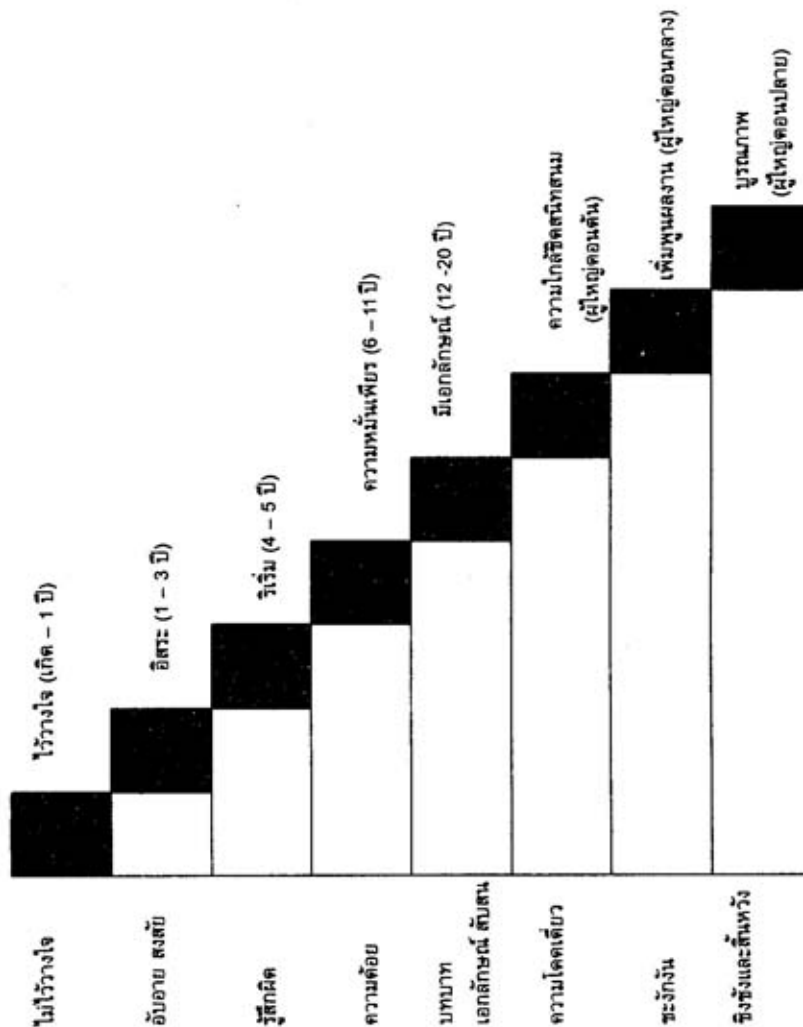
แนวคิด 8 ลำดับขั้นตอนของอีริกสัน เมื่อแสดงออกด้วยภาพเส้นที่มีขั้วขัดแย้งหรือวิกฤตในแต่ละลำดับขั้นตอน จะปรากฏให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในทางบวก (พึงประสงค์) กับความเปลี่ยนแปลงในทางลบ (ไม่พึงประสงค์) ดังต่อไปนี้

ภาพ 1
แสดงวิกฤตในแต่ละลำดับขั้นตอน (1-8)

ขั้นตอนทั้ง 8 ในแนวคิดของอิริคสันเมื่อเปรียบเทียบกับขั้นตอนการพัฒนาทางจิตเพศในแนวคิดของ فروยด์ จะเห็นข้อแตกต่างกันดังนี้

ขั้นตอน	อิริคสัน	อายุ	فروยด์
1.	ไว้วางใจกับไม่ไว้วางใจ	เกิด-2 ปี	ปาก
2.	อิสระ กับ อับอาย สงสัย	2-3 ปี	ทวาร
3.	ริเริ่มกับรู้สึกผิด	3-6 ปี	อวัยวะเพศ
4.	ความหมั่นเพียรกับความต่ำต้อย	6-ก่อนวัยรุ่น	ลักษณะแฝง
5.	เอกลักษณ์กับความสับสนด้าน บทบาทหรือเอกลักษณ์	วัยรุ่น	ทางเพศ
6.	ความใกล้ชิดสนิทสนมกับความโดดเดี่ยว	ผู้ใหญ่ตอนต้น	-
7.	การเพิ่มพูนผลงานกับการชะงักงัน	ผู้ใหญ่ตอนกลาง	-
8.	บูรณภาพกับความสิ้นหวังและความชิงชัง	ผู้ใหญ่ตอนปลาย	-

ภาพ 2 แสดง 8 ลำดับขั้นตอนของการพัฒนาคนในแนวคิดของ อิริค อิริคสัน

ขั้นตอนของชีวิตหรือการพัฒนาตน ดำเนินไปตามลำดับภายในกรอบความหมายโดยสังเขปดังต่อไปนี้

ขั้นตอน 1 วัยทารกตอนต้นตั้งแต่เกิดถึง 1 ปี ตรงกับขั้นตอน “ปาก” ในทฤษฎีของ فروยด์

1.1 ความไว้วางใจ (+)

เด็กยังเล็กมาก ยังไม่สามารถจะดูแลตัวเองได้ ต้องอาศัยพ่อแม่ในด้าน การเอาใจใส่ดูแล และความรัก ความใกล้ชิด ซึ่งช่วยให้เด็กวัยนี้พัฒนาความรู้สึกไว้วางใจต่อผู้คนและสิ่งแวดล้อม

1.2 ความไม่ไว้วางใจ (-)

เด็กถูกทอดทิ้งละเลย ไม่ได้รับความรัก ความเอาใจใส่ดูแล ความห่วงใย ได้รับการปฏิบัติที่ขาด ความรู้ความเข้าใจธรรมชาติของเด็กวัยนี้ เช่น เด็กถูกทอดทิ้งให้อยู่คนเดียวในช่วงเวลานานเกินไป ไม่มีใคร ให้นมเด็กเมื่อถึงเวลา บางครั้งเด็กต้องหย่านมเร็วเกินไป ภาวะการณ์เหล่านี้ จะทำให้เด็กมีความรู้สึกไม่ไว้วางใจต่อผู้คนและสิ่งแวดล้อม มีความรู้สึกและพฤติกรรมก้าวร้าว อันจะเป็นอุปสรรคต่อการมีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลอื่น

ขั้นตอน 2 วัยทารกตอนปลาย อายุประมาณ 1-3 ปี ตรงกับขั้นตอน “ทวาร” ในทฤษฎีของ فروยด์

2.1 ความเป็นอิสระ (+)

เป็นช่วงเวลาที่เด็กมีความเจริญเติบโต มีความแข็งแรง และเริ่มมีความสามารถจะทำอะไรบางอย่างเพื่อตนเอง เช่น สามารถจะหยิบฉวยสิ่งของ ตักอาหารเข้าปากได้เองมีความต้องการที่จะทำอะไรต่างๆ ด้วยตนเอง มีความอยากรู้อยากเห็นสิ่งต่างๆ ซึ่งทำให้เด็กต้องการความเป็นอิสระ พ่อแม่ที่สนับสนุนเด็กด้านนี้ จะช่วยให้เด็กได้พัฒนาความต้องการนี้ขึ้นมาได้

2.2 ความอับอายและสงสัย (-)

ส่วนเด็กที่พ่อแม่ไม่เปิดโอกาสให้ทำอะไรตามความต้องการ หรือปกป้องทะนุถนอมมากเกินไป ทำอะไรให้เด็กหมดทุกอย่าง จนไม่สามารถทำอะไรด้วย

ตนเอง จะมีความรู้สึกที่ตนเองไม่เข้มแข็ง ขาดความสามารถ อันเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ทักษะเบื้องต้น เช่น การเดิน การพูด และมีความอับอาย เมื่อตนเอง ขาดความสามารถที่จะทำอะไรด้วยตนเอง หรือเมื่อตนเองมีความสงสัยหรือไม่แน่ใจในความสามารถที่มีอยู่ จนกระทั่งต้องปิดบังซ่อนเร้นความสามารถของตนเองไว้

ขั้นตอน 3 วัยเด็กตอนต้นอายุ 4-5 ขวบ ตรงกับขั้นตอน “อวัยวะเพศ” ในทฤษฎีของ فروยด์

3.1 การริเริ่ม (+)

เด็กมีความเจริญเติบโตมากขึ้น มีความสามารถในการกระทำกิจกรรมหลากหลายมากขึ้น เริ่มมีความคิดและจินตนาการชัดเจน มีความต้องการที่จะสำรวจตรวจสอบดูความเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งแปลกใหม่ ลอกเลียนแบบผู้ใหญ่ และคาดหมายว่าตนเองจะแสดงบทบาทอย่างไร

3.2 การรู้สึกผิด (-)

เด็กที่ชอบสำรวจตรวจสอบค้นหาสิ่งต่างๆ เมื่อผู้ใหญ่เห็นว่าเป็นความชุกชุก แล้วตำหนิตีเตือนหรือลงโทษ จะมีความรู้สึกผิดบังเกิดขึ้น มีพฤติกรรมหลบเลี่ยง เงือขยา ขาดความสนใจต่อสิ่งต่างๆ และยับยั้งการกระทำสิ่งต่างๆ เพราะกลัวจะถูกติเตือนหรือลงโทษ

ขั้นตอน 4 วัยเด็กตอนกลาง อายุประมาณ 6-11 ขวบ ตรงกับขั้นตอน “ลักษณะแฝง” ในทฤษฎีของ فروยด์

4.1 ความหมั่นเพียร (+)

เด็กที่เจริญเติบโตขึ้นและมีความสำนึกในบทบาทหน้าที่ที่มีความสำเร็จในกิจกรรมต่างๆ และในการทำงานมีการสร้างเสริมความสามารถทางวิชาการ และทางสังคม มีการลงมือทำจริงๆ มีความคิด ฟัน และการเล่นในทางที่เหมาะสมมากขึ้น มีการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ และรู้ลักษณะของงานที่ทำ

4.2 ความต่ำต้อย (-)

เป็นผลมาจากความด้อยของผลงาน ความรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองไม่เก่ง เกิดความท้อแท้ มีการหลบเลี่ยงการแข่งขัน ปฏิบัติงานอย่างจำใจ มีความรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองต่ำกว่า

ขั้นตอน 5 ก่อนเข้าสู่วัยรุ่น และวัยรุ่นอายุประมาณ 12-20 ปี ตรงกับขั้นตอน “ทางเพศ” ในทฤษฎีของฟรอยด์

5.1 การมีเอกลักษณ์แห่งตน (+)

เป็นผู้รู้กาลเทศะมั่นคงใจในตนเองลองสวมบทบาทฝึกการทำงาน เรียนรู้พฤติกรรมที่เหมาะสมกับเพศของตนเอง เป็นหัวหน้า เป็นผู้ตาม ยึดอุดมการณ์

5.2 การสับสนด้านบทบาท (-)

เป็นผู้สับสนในเรื่องเวลา พะวงอยู่กับตนเอง คิดแน่นอนอยู่กับบทบาท ทำงานไม่ก้าวหน้า สับสนเรื่องเพศของตนเอง สับสนในเรื่องอำนาจ และค่านิยม

ขั้นตอน 6 วัยผู้ใหญ่ตอนต้น

6.1 ความใกล้ชิดสนิทสนม (+)

ซึ่งแสดงว่าเป็นผู้สามารถที่จะผูกพันรักใคร่ผู้อื่น รู้สึกทางเพศต่อกัน

6.2 ความโดดเดี่ยว (-)

เป็นการแสดงว่าเป็นผู้ที่หลบเลี่ยงความใกล้ชิดสนิทสนม มีปัญหาด้านอุปนิสัยใจคอ มีพฤติกรรมล่าสอน ลดคุณค่าของตนเอง และขจัดสิ่งที่ตนเองเห็นว่าเป็นอันตราย

ขั้นตอน 7 วัยผู้ใหญ่ตอนกลาง

7.1 การเพิ่มพูนผลงาน (+)

ซึ่งแสดงว่ามีผลงานและการสร้างสรรค์สำหรับตนเองและผู้อื่น เป็นที่พอใจและภาคภูมิใจของพ่อแม่ เป็นผู้ใหญ่เสริมสมบูรณ์ให้กับชีวิต ช่วยเหลือและแนะนำคนรุ่นต่อไป

7.2 การชะงักงัน (-)

ซึ่งแสดงถึงการสนใจหรือการยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ไม่มีผลงาน ไร้ความสามารถก่อนเวลาอัน

สมควร รักตนเองมากเกินไป มีความขาดแคลนหรือความบกพร่องในตนเอง ตามใจตนเอง ไม่มีอะไรดีเด่น

ขั้นตอน 8 วัยผู้ใหญ่ตอนปลาย

8.1 บูรณภาพ (+)

เป็นความซาบซึ้งในความต่อเนื่องกันระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นการยอมรับวัฏจักรและแบบแผนของชีวิต เป็นการได้เรียนรู้ถึงการร่วมมือกับสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในชีวิต การมีภาวะที่สมบูรณ์ ไม่แตกแยก ไม่แตกกระจาย และมีความเป็นปึกแผ่น

8.2 ความสิ้นหวัง (-)

เป็นความรู้สึกว่า เวลาสิ้นเกินไป และหาความหมายอะไรไม่ได้เลยในความเป็นอยู่ของมนุษย์ เป็นการขาดความเลื่อมใสศรัทธาต่อตนเองและผู้อื่น มีความต้องการจะได้โอกาสอีกครั้งหนึ่งในชีวิตที่มีข้อได้เปรียบมากกว่านี้ เป็นการปราศจากความรู้สึกเกี่ยวกับระบบระเบียบของโลกหรือจิตวิญญาณ และกลัวความตาย

วิกฤตในแต่ละลำดับขั้นตอนจะมีผลกระทบต่อพัฒนาตณภาพได้เงื่อนไขในกรณีต่างๆ ดังต่อไปนี้

ขั้นตอน 1 (ไว้วางใจกับไม่ไว้วางใจ) ตั้งแต่เกิดถึง 1 ปี

กรณีที่เด็กในวัยนี้ได้รับความรัก ความเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิดจากพ่อแม่ จะทำให้เด็กได้มีพัฒนาการด้านความรู้สึกไว้วางใจต่อบุคคลอื่น ซึ่งจะ เป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาตนเองต่อไป ส่วนเด็กที่พ่อแม่ละเลยทอดทิ้งไม่เอาใจใส่ดูแล หรือได้รับการปฏิบัติที่ขาดความเอื้ออาทร ถูกทอดทิ้งเป็นเวลานานๆ จะทำให้เด็กพัฒนาความไม่ไว้วางใจต่อบุคคล จะกลายเป็นเด็กก้าวร้าว แยกตัวออกจากสังคม ขาดสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลรอบข้าง

ขั้นตอน 2 (อิสระกับอับอายสงสัย) ตั้งแต่ 1-3 ปี

เด็กวัยนี้ซึ่งเจริญเติบโตแข็งแรง มีความสามารถทำอะไรง่ายๆ ได้ด้วยตนเองเช่นหยิบจับสิ่งของ ตักอาหาร ใส่เสื้อผ้าได้บ้างแล้วนั้น มีความอยากรู

อยากเห็น ต้องการอิสระ และได้รับการสนับสนุนจากพ่อแม่ให้ทำ จะมีความมั่นใจในตนเอง ถ้าคิดกล้าทำ หากเด็กได้รับการดูแลแบบปกป้องมากเกินไป ไม่ได้รับโอกาสที่จะทำอะไรด้วยตนเอง ก็จะพัฒนาความอับอาย สงสัยในตนเอง ขาดความมั่นใจ ไม่กล้าคิดกล้าทำ

ขั้นตอน 3 (ริเริ่มกับรู้สึกผิด) 3-5 ปี

เด็กวัยนี้มีความสามารถในการทำสิ่งต่างๆ ได้มากขึ้น จะเริ่มมีความคิด ความคาดหมาย มีความต้องการจะสำรวจค้นคว้าหาสิ่งแปลกใหม่ หากพ่อแม่ผู้ใหญ่ เข้าใจและสนับสนุนให้เด็กมีโอกาสแสดงออก จะช่วยให้เด็กพัฒนาการในวัยต่อไป หากผู้ใหญ่ไม่สนับสนุนหรือตำหนิโทษพฤติกรรมของเด็กวัยนี้ จะทำให้เด็กรู้สึกผิดเฉื่อยชา หลบเลี่ยง ไม่ร่วมทำกิจกรรม ขาดความสนใจที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ

ขั้นตอน 4 (ความหมั่นเพียรกับความต่ำต้อย) 6 ปี - ก่อนเข้าวัยรุ่น

เด็กวัยนี้เริ่มเข้าโรงเรียนทำสิ่งต่างๆ ร่วมกับเพื่อนมากขึ้น ต้องการความสำเร็จในการทำกิจกรรม ต้องการได้รับการยอมรับ ความชื่นชมของบุคคลอื่น จึงเป็นเด็กที่มีความกระตือรือร้น ความขยันหมั่นเพียร หากได้รับการสนับสนุน จะมีความภาคภูมิใจ ความรู้สึกชื่นชมต่อตนเอง อันจะนำไปสู่ความหมั่นเพียรในการกระทำกิจกรรมต่างๆ มากขึ้น หากเป็นเด็กที่ล้มเหลวเพราะขาดการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ หรือถูกตำหนิติเตียนด้วยเหตุผลต่างๆ จะพัฒนาความรู้สึกต่ำต้อย ความไร้ความสามารถเกี่ยวกับตนเอง

ขั้นตอน 5 (เอกลักษณ์กับความสับสนในบทบาทและเอกลักษณ์) 12-20 ปี

วัยนี้เป็นวัยรุ่น ต้องการเรียนรู้บทบาทของตนเอง เรียนรู้เพื่อเป็นผู้ใหญ่ ดูแลรับผิดชอบตนเอง ต้องการค้นหาคำตอบว่าตนเองเป็นใคร มีความสามารถที่จะทำอะไร ต้องการทำอะไรต่างๆ ตามความคิดของตนเอง หากเขาทำให้แก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง จะทำให้มีเอกลักษณ์ ส่วนวัยรุ่นที่สับสน ไม่รู้บทบาทของตนเอง จะมี

พฤติกรรมตามใจตนเอง มีอิสระอย่างไรขอบเขต ขาดความรับผิดชอบฝ่าฝืนระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม

ขั้นตอน 6 (ความใกล้ชิดสนิทสนมกับความโดดเดี่ยว) 21-25 ปี

เป็นบุคคลในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น เริ่มประกอบอาชีพ รับผิดชอบต่อตนเอง มีเพื่อนพ้องที่ใกล้ชิด เป็นที่พึ่งพาอาศัยต่อกัน ลักษณะเหล่านี้เป็นผลพวงจากการมีเอกลักษณ์ของตนเอง หากมีความสับสนในบทบาท ขาดความไม่แน่ใจ เอาแต่ใจตนเองไม่มีความใกล้ชิดผูกพันกับใคร แต่จะมีลักษณะของความโดดเดี่ยว

ขั้นตอน 7 (สร้างและเพิ่มพูนผลงานกับชะงักงัน) 25-60 ปี

เป็นผู้ใหญ่วัยกลางคน มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน ครอบครัว และต่อสังคม มีความสุข ความมั่นคง ความก้าวหน้าในชีวิต ผู้ที่มีพื้นฐานการพัฒนาคนที่มั่นคงจะมีผลงานเพิ่มพูน มีความก้าวหน้า ส่วนผู้ที่ขาดพื้นฐานด้านการพัฒนาตน เช่น มีความสับสนเกี่ยวกับตนเอง มีความโดดเดี่ยว ขาดความผูกพัน ขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน ต่อครอบครัว ต่อสังคม จะไม่มีความก้าวหน้า ซึ่งเป็นผลให้เกิดความชะงักงันหรือความถดถอยในชีวิต

ขั้นตอน 8 (บูรณาภาพกับสิ้นหวังและชิงชัง) 60 ปีขึ้นไป

ในบั้นปลายของชีวิตบุคคลจะได้รับผลพวงของพัฒนาการทั้ง 7 ขั้นตอนที่ผ่านมา หากการพัฒนาตนดำเนินมาด้วยดีโดยตลอด จะเกิดความรู้สึกว่าชีวิตของตนเองนั้นมีความมั่นคงสมบูรณ์ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ส่วนผู้ที่ล้มเหลวในขั้นตอนทั้ง 7 จะมีความรู้สึกอดีตที่ผ่านมาเป็นความหม่นหมอง ไม่เป็นที่พึงพอใจ และเกิดความชิงชังตนเอง ขาดความสุขในบั้นปลายของชีวิต

จะเห็นได้ว่าแต่ละขั้นตอนประกอบด้วยข้อขัดแย้งสองข้างอันเป็นข้อขัดแย้งเชิงพัฒนาการ (developmental conflicts) หรือวิกฤต ซึ่งจะมีผลบังเกิดขึ้น

ทางใดทางหนึ่งในสองทาง คือ ทางบวกกับทางลบ หากเป็นผลในทางบวก บุคคลจะสามารถดำรงรักษาความรู้สึกที่ดีต่อตนเองเอาไว้ได้ อันจะนำมาซึ่งความหวังใหม่ให้แก่ตน ภายหลังจากที่สามารถปรับตนในภาวะของความขัดแย้งได้เป็นผลสำเร็จ ดังเช่นในช่วงวัยรุ่น การประสบผลสำเร็จจะยังผลให้มีเอกลักษณ์แห่งตน ส่วนการประสบความล้มเหลวก็จะยังผลให้มีความสับสน ความไม่ชัดเจนในด้านบทบาทและเอกลักษณ์ เช่นเกิดสับสนไม่แน่ใจว่า ตนเองเป็นใคร และอะไรมีความหมายอย่างไรในชีวิต (Erikson, 1968)

ด้วยเหตุดังกล่าวพัฒนาการของคนจึงเป็นผลจากความขัดแย้งกันในแต่ละขั้นตอนที่มีทางออกทางหนึ่งในสองทาง นั่นคือ ในกรณีที่แก้ไขความขัดแย้งได้เป็นผลสำเร็จ คุณลักษณะทางบวก เช่น การได้มีเอกลักษณ์แห่งตนในวัยรุ่นจะได้รับการหล่อหลอมเข้าไว้ในโครงสร้างของอัตตา ซึ่งจะอำนวยความสะดวกต่อพัฒนาการของอัตตาต่อไปอีก แต่ถ้าแก้ไขความขัดแย้ง ไม่ได้คุณสมบัติทางลบอันเป็นความสับสนด้านเอกลักษณ์จะได้รับการหล่อหลอมเข้าไว้ในอีโก้ซึ่งจะเป็นผลเสียต่อพัฒนาการของอัตตา มากกว่ากับที่จะส่งผลต่อไปถึงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น อันเป็นขั้นตอนที่จะต้องแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างความใกล้ชิดกับความโดดเดี่ยว ข้อนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าบุคคลวัยนี้ต้องมีการเรียนรู้ เพื่อสัมพันธ์กับผู้อื่นบนพื้นฐานของความคุ้นเคย ความใกล้ชิดสนิทสนม หรือสนิทสนม และจะทำให้สำเร็จลุล่วงไปได้ก็ต่อเมื่อเขาได้แก้ไขข้อขัดแย้งเชิงพัฒนาการในวัยรุ่นได้สำเร็จ และได้พัฒนาความสำนึกแห่งเอกลักษณ์ไว้ได้แล้ว ส่วนความโดดเดี่ยวอันเป็นทางลบในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น อาจเกิดจากความกลัว ความใกล้ชิดกับผู้อื่น จนเป็นเหตุให้ต้องถอนตัวออกไปอยู่ตามลำพัง

ทฤษฎีพัฒนาการของอีริกสันกับการศึกษาปัจจุบัน

อีริกสันให้ความสำคัญของปัจจัยที่ก่อให้เกิดพัฒนาการกับบุคคลตลอดช่วงเวลาของชีวิต ตั้งแต่

ตอนต้นจนกระทั่งตอนปลายตามลำดับวัยคือ วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย ซึ่งเป็นขั้นตอนของการพัฒนาคน และได้ชี้ให้เห็นว่าพัฒนาการในวัยถัดไปของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับพัฒนาการของตนเองในวัยที่ผ่านมาและความสามารถในการพัฒนาคนในขณะที่กำลังอยู่ในวัยปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พัฒนาการของบุคคลถูกกำหนดโดยพัฒนาการในช่วงเวลาที่ผ่านมาประกอบกับพัฒนาการในช่วงเวลาปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ วงการศึกษาควรยึดหลักการและแนวทางปฏิบัติสำหรับารพัฒนาคนดังต่อไปนี้

ก. หลักการของการพัฒนาคน

1. การอบรมเลี้ยงดูโดยพ่อแม่และบุคคลที่เกี่ยวข้อง มีผลกระทบต่อการพัฒนาคนในวัยเด็กและวัยรุ่น

2. การศึกษาจะเป็นกระบวนการที่สามารถพัฒนาคนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

3. งานอาชีพมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาคนสำหรับบุคคลที่อยู่ในวัยทำงาน

4. บุคคลวัยสูงอายุจำเป็นต้องได้รับการและสวัสดิการที่เหมาะสมกับวัย

ข. แนวทางปฏิบัติในการพัฒนาคนตามหลักการดังกล่าว สามารถกระทำโดย

1. พ่อแม่สามารถช่วยให้ลูก มีคุณลักษณะด้านความไว้วางใจ ความเป็นอิสระภายในขอบเขตความคิดริเริ่ม และความหมั่นเพียร โดยการให้ความรักความอบอุ่นอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของการอบรมเลี้ยงดู

2. ในด้านการเรียนการสอน ครูควรเปิดโอกาสให้นักเรียนทำกิจกรรมด้วยความคิดริเริ่มและความขยันหมั่นเพียรของตนเอง อันจะนำไปสู่การสร้างบทบาทและเอกลักษณ์แห่งตน

3. ในด้านการประกอบอาชีพ ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายจัดการควรเปิดโอกาสให้บุคคลที่เป็นลูกจ้างได้ใช้ความสามารถสูงสุดในการทำงาน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

4. ยกย่องบุคคลที่ประสบความสำเร็จในวงการอาชีพต่างๆ ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค หรือระดับประเทศ ให้เป็นตัวอย่างของการพัฒนาตน และชี้ให้เห็นสภาพของความเป็นอยู่ของแต่ละคนในแต่ละช่วงชีวิต

อย่างไรก็ตามคุณลักษณะของคนในแต่ละช่วงของชีวิต หรือคุณลักษณะของคนอันเป็นผลรวมจากทุกช่วงของชีวิตนั้น อาจมีส่วนประกอบของลักษณะที่เป็นทั้งทางบวกและทางลบ แต่คุณลักษณะที่พึงประสงค์ในคนควรประกอบด้วยลักษณะในทางบวกมากกว่าทางลบ และขณะเดียวกันก็ไม่ควรมุ่งหวังให้พัฒนาการแห่งตนประกอบด้วยคุณลักษณะเฉพาะที่เป็นบวกเพียงอย่างเดียวเต็มบริบูรณ์ ที่ไม่อาจเป็นไปได้ในบุคคลทั่วไป

ในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนหรือบุคลิกภาพตามช่วงวัยของนักเรียน ทางฝ่ายการศึกษาสามารถดำเนินการพัฒนานักเรียนเฉพาะแต่ละระดับตามแนวทางดังต่อไปนี้

1. ระดับอนุบาล ที่อยู่ในลำดับขั้น “ความเป็นอิสระกับความอับอาย” และลำดับขั้น “ความคิดริเริ่มกับความรู้สึกผิด”

1.1 ในการพัฒนาความอิสระของเด็กวัยนี้ ครูควรส่งเสริมให้เด็กได้ทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง ตามความสามารถของเด็ก ขณะเดียวกันก็คอยดูแลมิให้เด็กทำกิจกรรมที่เป็นอันตรายต่อตนเองหรือผู้อื่น

1.2 ในการพัฒนาความคิดริเริ่ม ครูควรเปิดโอกาสให้เด็กทำกิจกรรมต่างๆ ตามความสนใจและความสนใจของเด็ก โดยครูเป็นฝ่ายสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์

2. ระดับประถมศึกษา ที่อยู่ในลำดับขั้น “ความหมั่นเพียรกับความรู้สึกด้อย” ควรให้เด็กมีโอกาสได้ทำกิจกรรมการเรียนที่เหมาะสมกับสติปัญญา ความสามารถ และความถนัดให้ได้ประสบความสำเร็จ ได้มีความรู้และประสบการณ์สำหรับการเรียนรู้ต่อไป ครุมีบทบาทในด้านการให้กำลังใจ คำแนะนำสำหรับ

แก้ไขข้อบกพร่องมากกว่าการตำหนิติเตียน คาดว่ากล่าว ซึ่งจะทำให้เด็กเกิดความรู้สึกด้อยขึ้นได้

3. ระดับมัธยมและระดับอุดมศึกษา ที่อยู่ในลำดับขั้น “การมีเอกลักษณ์แห่งตนกับความสับสนในบทบาทและเอกลักษณ์” ครูควรให้เด็กมีโอกาสได้เรียนรู้และทำกิจกรรมต่างๆ ที่ช่วยให้รู้จักตนเองและเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นสมาชิกของครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยส่วนรวม

ในการจัดการเรียนการสอนโดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีของอิริคสันนั้น นักการศึกษาที่มีชื่อเสียง คือ เอ็กเก้นและคอคเช็ค (Eggen and Kauchak, 1994) ได้ให้ข้อเสนอแนะสำคัญต่างๆ ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า 1) ควรจัดเตรียมสภาพแวดล้อมด้านการเรียนที่สามารถจะช่วยให้เด็กประสบความสำเร็จมากที่สุด 2) ครูผู้สอนต้องอดทนกับความบกพร่องผิดพลาดของนักเรียน 3) ให้นักเรียนมีอิสระในชั้นเรียนพอสมควร โดยที่ในขณะที่เด็กจะโตขึ้นจะต้องให้นักเรียนตระหนักถึงความสำคัญของการปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของชั้นเรียนด้วย 4) ครูต้องมีความไวในการรับรู้ถึงความรู้สึก และความต้องการต่างๆ ของนักเรียน และ 5) ครูควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียน

นอกจากนี้ มีข้อที่น่าสังเกตตามแนวทางทฤษฎีของอิริคสัน โดยเฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับงานหรือภารกิจใดๆ ที่แต่ละคนได้รับมอบหมายให้ทำนั้น ไม่ว่าในช่วงเวลานานเท่าใดก็ตาม ก็จะมีลักษณะต่างๆ ทั้ง 8 ประการ ควบคู่อยู่ด้วย ซึ่งน่าจะนำมาประกอบการพิจารณาให้ชัดเจนว่าผู้ที่ทำงานได้รับคุณลักษณะดังกล่าว แต่ละคุณลักษณะ ณ ระดับใด โดยเริ่มตั้งแต่ 1) ความไว้วางใจให้ทำ 2) ความอิสระในการทำงาน 3) ความคิดริเริ่มในการทำงาน 4) การใช้ความหมั่นเพียรในการทำงาน 5) การได้แสดงออกถึงเอกลักษณ์แห่งตนในการทำงาน 6) การมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับบุคคลร่วมงาน 7) การได้แสดงความสามารถด้านการเพิ่มพูนผลงานให้ปรากฏ และ 8) การได้รับคุณงามความดี ความชื่นชม ยินดีจากผลงาน

ส่วนผู้ที่ไม่ได้พัฒนาคุณลักษณะดังกล่าว
ระหว่างที่ทำกิจกรรมหรือกิจการงานที่รับผิดชอบ นับ
ว่ายังเป็นผู้ที่ขาดความเหมาะสมสำหรับการทำงานและ
ควรจะเปลี่ยนงานหรือปรับปรุงตนเองให้เหมาะสมกับ
งานอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการเฉพาะ ซึ่งตนเอง
สามารถจะมีโอกาสได้รับคุณลักษณะตามลำดับขั้น
ตอนต่างๆ อย่างครบถ้วนมากที่สุด อันจะเป็นผลดี
ต่อการพัฒนาตนในช่วงชีวิตการทำงานได้อีกด้วย

ปรีชา ธรรมา

บรรณานุกรม

- Eggen, P. and Kauchak, D. **Educational Psychology**. 2nd ed. New York : McMillan, 1994.
- Erikson, Erik H. **Childhood and Society**. New York : W.W.Norton, 1963.
- Erikson, Erik H. **Identity, Youth and Crisis**. New York : W.W.Norton, 1968.
- Lerner, Richard M. **Concepts and Theories of Human Development**. Reading, Mass., Addison-Wesley, 1976.